

Lakivaliokunta

Lisälausunto HE 13/2022 koskien
(seksuaalirikoslainsäädännön uudistus)
lakivaliokunnan pyynnöstä

AI FI 23/2022
24.3.2022

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

AMNESTY INTERNATIONAL SUOMEN OSASTO

Hietaniemenkatu 7 A
00100 Helsinki
P: 09 8562 0600
E: amnesty@amnesty.fi
W: amnesty.fi

Amnestyn Suomen osaston vastaukset kuulemistilaisuudessa 23.3.2022 esitettyihin kysymyksiin

Amnesty katsoo, että hallituksen esitys (HE 13/2022) on ihmisoikeusnäkökulmasta oikeasuuntainen. Esitykseen sisältyvä vapaaehtoisuuden määritelmä toteuttaa ihmisoikeussopimusten määritelmiä. Ihmisoikeussopimukset painottavat olosuhteiden huomioon ottamista suostumuksen vapaaehtoisuuden arvioinnissa, ja tätä on esityksessä tuotu esiin. Olemassa olevien säännösten alaa on laajennettu ja uusia, seksuaalista itsemääräämisoikeutta tehokkaammin suojaavia ehdotettu.

Esitys sisältää näkemyksemme mukaan kaksi toisiinsa nivoutuvaa merkittävää ongelmaa, jotka ovat ristiriidassa uudistuksen kivijalan — suostumusperustaisuuden — kanssa:

- 1) valta-aseman väärinkäyttöä ei tunnisteta johdonmukaisesti raiskaukseksi tai seksuaaliseksi kajoamiseksi, vaan valta-asemalta edellytetään ”erityisyyttä” ja ”vakavuutta” — tai se nähdään rikosta lieventävänä elementtinä
- 2) uhrin haavoittuvuutta ei oteta vapaaehtoisuuden arvioinnissa huomioon

Perustelut ja muutosehdotukset

1. Valta-aseman väärinkäyttö raiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen tekotapana

Hallituksen esityksessä lainsäädäntöön on esitetty sisällytettävän kolme pykälää, joissa arvioidaan tekijän valta-asemaa: 1 § raiskaus, 3 § seksuaalinen kajoaminen ja 5 § seksuaalinen hyväksikäyttö. Esityksen lähtökohtana on, että teot, joihin toinen ei osallistu vapaaehtoisesti, ovat rangaistavia raiskauksina (1§) tai seksuaalisina kajoamisina (3§). Kuitenkin vapaaehtoisuuden katsottaisiin puuttuvan vain, kun uhrin tahdonmuodostus- tai -ilmaisumahdollisuus puuttuu ”erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön” takia.

Amnesty katsoo, että valtasuhteelta ei ole perusteltua edellyttää erityisyyttä. Perusteluissa listatut valtasuhteet ovat moninaisia ja arkipäiväisiä, eivät ’erityisiä’. Lakiuudistuksen tavoitteena oli selkiyttää seksuaalirikoslainsäädäntöä. Esitetyt muotoilut aiheuttavat soveltamis-, tulkinta- ja tunnistamisongelmia.

Valta-aseman väärinkäyttö tarkoittaa, että tekijällä *ei ole tarvetta* turvautua väkivaltaan tai uhkaukseen. Valta-asema mahdollistaa myös sen, että uhrin tahdonmuodostus- tai -ilmaisumahdollisuuden puuttumista hyväksikäytetään.

Amnesty esittää, että valta-aseman hyväksikäyttöä koskevista kirjauksista poistetaan määritelmät, joissa valta-aseman väärinkäytöltä edellytetään erityisyyttä ja väärinkäytöltä vakavuutta. Poistot koskevat seuraavia 20 luvun kohtia: 1§, 2 momentti, 3 kohta sekä 3§, 2 momentti, 3 kohta. Muutoksen jälkeen teksti kuuluisi: ”3) hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymystilansa,

heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, valta-aseman väärinkäytön tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.”

2. Valta-aseman väärinkäyttö seksuaalisen hyväksikäyttörikoksen säännöksessä

Seksuaalisen hyväksikäytön (5§) säännöstä perustellaan seuraavasti (s. 56, 111): ”Seksuaalisessa hyväksikäytössä olisi jatkossa kysymys toisen saamisesta *asemaa hyväksikäyttäen* sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, kun toinen on *erityisessä heikommassa tai haavoittuvassa asemassa*. Säännös koskisi vain sellaisia erityistilanteissa tehtyjä seksuaalisia tekoja, jotka eivät täytä raiskauksen tai seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistöä, ja joissa heikomman osapuolen valinnan mahdollisuus on vähemmässä määrin rajoittunut. *Rangaistavuuden perusteena on teon kohteen heikomman harkintakyvyn tai muu heikomman aseman hyväksikäyttö ja sen muodostama vahinko tai vaara hänen seksuaaliselle itsemääräämisoikeudelle.*”

5§ toisessa momentissa on nelikohtainen lista, jossa kuvataan tilanteita ja olosuhteita, seksuaalirikoksen kehyksiä. Amnesty painottaa, että 5 §:ssä luetelluissa tilanteissa ei ole kyse vapaaehtoisesta osallistumisesta, koska sukupuoliyhteys tai muu seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaava teko on toteutettu asemaa hyväksikäyttäen tai valta-asemaa.

Seksuaalinen kanssakäyminen on vapaaehtoista, kun henkilö osallistuu seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaasta tahdostaan *ilman minkäänlaista pakkoa*. Jos seksuaalinen kanssakäyminen on seurausta valta-aseman hyväksikäytöstä, ei haavoittuvassa asemassa oleva ole osallistunut seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaasti tahtoen tai osallistumisen vapaasti valiten. Valta-aseman väärinkäyttäminen on *aina* este vallankäytön kohteena olevan henkilön tahdonmuodostukselle ja loukkaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta.¹

Vuosien saatossa eri ihmisoikeussopimuksia valvovat komiteat ja asiantuntijaryhmät ovat huomauttaneet, ettei lainsäädännössä pidä luoda raiskausten uhrien välille hierarkiaa. Tämän seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva säännös tekee. Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova GREVIO-asiantuntijaryhmä totesi raportissaan (2019), että Suomen rikoslain nykyinen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva pykälä luokittelee valta-asemaa väärinkäyttäen toteutetut raiskaukset lievempinä rikoksina kuin raiskauksena rangaistavat teot.²

Amnestyn kanta on, että esityksessä seksuaaliseksi hyväksikäytöksi luokitellut tilanteet ja tekotavat tulisi tuomita raiskauksina tai seksuaalisina kajoamisina. Esityksen 5 §:ssä kuvatut teot sisältyvät sukupuoliyhteyden osalta raiskauksen tunnusmerkistöön ja muiden seksuaalisten tekojen osalta seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistöön.

Seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva säännös tulee kumota. Raiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen pykäliin sisältyvät listat³, joissa määritellään milloin osallistuminen ei ole vapaaehtoista, ovat riittäviä.

3. Uhrin haavoittuvan aseman tunnistamisvelvoite hallituksen esityksessä

Merkittävä ongelma hallituksen esityksessä liittyy uhrin haavoittuvan aseman tunnistamiseen. Seksuaalisen hyväksikäytön säännöstä perustellaan seuraavasti: ”Seksuaalisessa hyväksikäytössä olisi

¹ Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastaisen yleissopimuksen (Istanbulin sopimus) 46 artiklan mukaan valta-aseman väärinkäytön tulee olla raskauttava tekijä rikosta arvioitaessa, sillä valta-asemassa oleva tekijä käyttää hyväkseen toisen osapuolen luottamusta.

² CEDAW-komitea on todennut (2016), ettei Suomi ollut tehnyt konkreettisia toimia varmistaakseen seksuaalisen autonomian suojan tapauksissa, joissa ilman uhrin suostumusta tapahtuvat teot toteutetaan valta-asemaa hyväksikäyttäen, esimerkiksi silloin, kun raiskaus kohdistuu laitoksessa asuvaan naiseen. Suomi ei myöskään ollut toteuttanut suositusta tällaisista teoista langetettavan rangaistuksen yhtenäistämiseksi raiskauksesta langetettavien rangaistusten kanssa.

³ Esityksen 20 luku: 1§, 2 momentti, 1, 2 ja 3 kohta, 3§, 2 momentti, 1, 2 ja 3 kohta: Henkilön osallistumista seksuaaliseen tekoon ei ole pidettävä vapaaehtoisena jos:

- 1) hän ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavalla ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti;
- 2) hänet on pakotettu seksuaaliseen tekoon käyttämällä henkilön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkauksella; tai
- 3) hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, **valta-aseman väärinkäytön** tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.

jatkossa kysymys toisen saamisesta asemaa hyväksikäyttäen sukupuoliyhteyden tai muuhun seksuaaliseen tekoon, kun toinen on *erityisessä heikommassa tai haavoittuvassa asemassa.*”

Pykälää on perusteltu sillä, että se antaa lisäsuojaa esimerkiksi vammaisille henkilöille.⁴ Kuitenkaan vammaisten henkilöiden edustusta ei ollut esitystä valmistelleessa työryhmässä tai oikeusministeriön kuulemistilaisuudessa.⁵ Muun muassa Invalidiliitto on lausunnossaan todennut, että ehdotettu seksuaalisen hyväksikäytön säännös heikentää vammaisten henkilöiden oikeussuojan tasoa. Oikeussuojan heikennys kohdistuu myös ikääntyneisiin, teini-ikäisiin, laitoshoidossa tai sairaalassa olevien seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen — kaikkiin pykälässä listattuihin ihmisryhmiin. Mikäli lainsäädännössä haavoittuvuutta ei oteta itse säädösehdotuksissa ja niiden perusteluissa huomioon ei lainsäädäntö tue uhrin haavoittuvuuden tunnistamista rikosprosessissa.⁶

Ihmisoikeussopimukset⁷ ja EU:n uhridirektiivi⁸ velvoittavat ottamaan huomioon uhrin haavoittuvuuden. Seksuaalisen hyväksikäytön pykälä on karkeassa ristiriidassa tämän huomioimisvelvoitteen kanssa.

Amnesty esittää, että vapaaehtoisuuden arviointia on täydennettävä 1 § ja 3 § 2 momenttien listauksissa siten, että uhrin haavoittuvuus ja haavoittuvuutta aiheuttavat olosuhteet (esimerkiksi moniperusteinen syrjintä) huomioidaan vapaaehtoisuutta punnittaessa. Haavoittuvuuden parempi huomiointi toteutuisi säännösten esimerkiksi lisäämällä 1 § ja 3 § momenttien 3 kohtaan seuraava teksti: ”3) hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, valta-aseman väärinkäytön, **haavoittuvan aseman, haavoittuvuutta aiheuttavien olosuhteiden** tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.”

Lopuksi

Kuulemistilaisuudessa esitettiin, että haavoittuvan aseman tai haavoittavien olosuhteiden arviointi johtaisi esimerkiksi vammaisten, nuorten tai mielenterveysongelmista kärsivien henkilöiden suostumuksellisen seksin kriminalisointiin. Tämä ei pidä paikkaansa. Ihmisryhmiä automaattinen kategorisointi haavoittuviksi on lähtökohtana syrjivää ja esimerkiksi YK:n vammaissopimuksen vastaista. Haavoittuvuuden arviointi, haavoittavien olosuhteiden arviointi (esim. moniperusteisen syrjinnän kokemusten haavoittavuus) on suostumusperustaisuuden ytimessä, ja siihen on kiinnitettävä erityistä huomiota lakia säädettäessä.

Lakivaliokunta toivoi kantaamme rangaistusten tasoon. Euroopan komissio on ehdottanut raiskauksesta alimmaksi enimmäisrangaistukseksi 8 vuotta: hallituksen esityksessä enimmäisrangaistus

⁴ On totta, että etenkin vammaiset tytöt ja naiset kokevat seksuaaliväkivaltaa merkittävästi enemmän kuin vammattomat. Tämä käy ilmi tuoreesta, vammaisten henkilöiden väkivaltakokemuksia kartoittaneesta tutkimuksesta. Ks. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163918>

⁵ YK:n vammaissopimus edellyttää, että kaikissa vammaisia koskeissa asioissa vammaiset henkilöt otetaan mukaan heitä koskevien asioiden suunnitteluun ja heitä koskevaan päätöksentekoon. Ks. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

⁶ Oikeusministeriön tilaamassa ja rahoittamassa tutkimuksessa Raiskausrikosten eteneminen rikosprosessissa (2020) tutkittiin uhrin haavoittuvuutta ja sen tunnistamista niin poliisin tekemien ei-rikosta -päätösten, syyttämättäjäättämispäätösten kuin hylättyjen syytteiden yhteydessä. Poliisin tekemistä päätöksistä oli mahdollista löytää 41,5 prosentissa tapauksista useampi kuin yksi haavoittuvuustekijä. Tutkimuksessa ei-rikosta -päätöksissä haavoittuvuus liittyi esimerkiksi uhrin nuoreen ikään, uhrin ja tekijän väliseen ikäeroon, uhrin kehitysvammaan tai riippuvuussuhteeseen. Käräjäoikeusaineistossa tuli usein esille haavoittuvuudesta kertovia tekijöitä, jotka perustuivat niin syytteeseen kuin uhrin kertomukseen. Haavoittuvaa asemaa kuvaavat luvut ovat pitkälti samanlaisia kuin poliisin ja syyttäjien syyttämättäjäättämispäätöksissä. Ks. <https://www.utu.fi/fi/ajankohtaista/uutinen/tutkimus-raiskausten-etenemisesta-rikosprosessissa>

⁷ Istanbulin sopimus sisältää velvoitteita uhrin haavoittuvuuden huomioon ottamiseksi (artikkelit 12.3 ja 18.3). Sopimuksessa haavoittuva asema määrittynyt seuraavien tekijöiden seurausten arvioinnin kautta: ikä, raskaus, vammaisuus tai sairaus, syrjäseudulla asuminen, päihdeongelma, seksityö, kansallisten tai etnisten vähemmistöjen ryhmään kuuluminen, maahanmuuttajuus (mukaan lukien mm. paperittomat, turvapaikanhakijat ja siirtolaiset), sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuuluminen, HIV-positiivisuus ja asunnottomuus. Haavoittuvuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös risteävät, olosuhteisiin liittyvät, moniperusteista syrjintää tai sen riskiä synnyttävät tekijät.

⁸ Myös Euroopan parlamentin ja neuvoston uhridirektiivin (2012/29/EU) veloitteet uhrin oikeuksista ja henkilökohtaisesta arvioinnista tulisi ottaa huomioon myös lausuttavassa esityksessä. Direktiivi velvoittaa huomioimaan uhrin haavoittuvuuden myös lainsäädäntöä kehitettäessä.

perusmuotoisesta raiskauksesta on 6 vuotta.⁹ Ihmisoikeusjärjestönä Amnesty kuitenkin pidättäytyy ottamasta kantaa siihen, ovatko esitetyt rangaistukset riittäviä. Ihmisoikeussopimuksissa korostetaan rangaistusten oikeasuhtaisuutta ilman rangaistustason tarkkaa määrittelyä.

Kunnioitavasti,

Pia Puu Oksanen

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen perustuvan syrjinnän asiantuntija

pia.oksanen@amnesty.fi

+358 833 11 40

⁹ Komissio ehdotti 8.3.2022, että EU:n lainsäädäntöön sisällytettäisiin vähimmäisvaatimukset, joiden avulla voidaan kriminalisoidaan tietyt naisiin kohdistuvan väkivallan muodot ja yhtenäistetään EU jäsenvaltioiden lainsäädäntöä. Ks. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fi/QANDA_22_1534